

K TOPOGRAFIJI RIMSKE MESTNE ČETRТИ NA DANAŠNJEM ZGORNJEM BREGU V PTUJU

IVA MIKL

Mestni muzej, Ptuj

V desetletjih, kar arheološko raziskujejo ostaline mestnih delov in grobišč antične Poetovione, se je počasi izoblikovala slika o topografiji in prostorninskem razvoju tega največjega rimskodobnega mesta na Slovenskem.¹ Seveda pa še danes ni slika popolna. Mnoge važne ostaline, ki bi bistveno pojasnile prostorninski razvoj mesta, mnogokrat celi mestni deli so že popolnoma uničeni. Mnogo tega je morala uničiti Drava, ki je s prelaganjem toka in odplavljanjem terase rušila ostaline rimskega mesta — saj se zdi, da je od antike do danes prvotno preložila v Ptuj svoj tok proti zahodu, pozneje se je pa spet začela zajedati v vzhodni breg.² Kljub pomanjkljivosti pa le moremo videti, kako se je antični Ptuj razvijal ob cesti na vzhod, ob mostu na Dravi in legijskem taboru. Najbolj zahodna mestna četrt je zrastle ob cesti na sedanji Spodnji Hajdini. Stanovanjskim in gospodarskim poslopjem, ki segajo nejasno še v 1. stoletje,³ se pridružujejo v tej četrti horrea, v 2. stoletju verjetno skladišča portorii publici Illyrici, in vrsta malih svetišč⁴ (glej prilogo 1, točka 1). Cesto so spremljale proti vzhodu stanovanjske stavbe, ob njih pa tudi razne delavnice (izpričane so predvsem lončarske)⁵ in tako tvorile mestno četrt na sedanjem Zgornjem Bregu (glej prilogo 1, točka 2). Že starejša izkopavanja so pokazala, da se je razvila ta stanovanjska četrt predvsem v 2. in 3. stoletju.⁶ V njej so zgradili tudi enega izmed ptujskih mitrejev (3. mitrej).⁷

¹ B. Saria, RE suppl. s. v. Poetovio s citirano starejšo literaturo. — M. Abramić, Poetovio, Ptuj, 1925. — R. Bratanić, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LVI—LIX, Split 1954, str. 156 s citirano starejšo literaturo.

² B. Saria, Römische Forschung XVI, BRGK 26, 1925 (Berichte der römisch-germanischen Kommission), str. 116. — F. Baš, Geografski in historični razvoj Ptujja, ČZN (Časopis za zgodovino in narodopisje) 1955, str. 86—90, 95—95.

³ V. Šmid, Poetovio, ČZN 1955, str. 129 sq.

⁴ B. Saria, Archäologische Karte von Jugoslavien, Blatt Ptuj, Zagreb 1956, str. 56 sq. s citirano starejšo literaturo. — M. Abramić, Poetovio, str. 162 sq.

⁵ B. Saria, Positivmodelle römischer Öllampen aus Poetovio, Germania 1935, str. 27. — V. Skrabar, Jahrbuch der Zentralkommission NF II, Wien 1904, str. 194.

⁶ S. Jenny, Mitteilungen der Zentralkommission NF XXII 1896, str. 14.

⁷ E. Reisch, Jahreshefte des oesterr. arch. Institutes, Wien 1913, XVI. Beiblatt, str. 101 sq. — M. Abramić, Poetovio, 172 sq. — B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien, I, Zagreb 1958, str. 144.

Vodovod z opeko XIII. Gemine legije, ki ga je mogoče slediti od Framo do Zgornje Hajdine⁸ (glej prilogo 1, točka 5), strnjene naselbinske plasti na Spodnji Hajdini, ki delno sodijo še v 1. stoletje, zlasti pa zgodnjeantično grobišče zahodno od mestnega roba na sedanji Zgornji Hajdini s precejšnjim številom grobov zgodnjega 1. stoletja in legionarskih nagrobnikov (glej prilogo 1, točka 4) stavijo tudi legijski tabor na desni dravski breg, verjetno na prostor severno od Zgornjega Brega in Spodnje Hajdine⁹ (glej prilogo 1, točka 5). Ravno ta objekt je verjetno Drava s prelaganjem struge zelo uničila, saj je bil brez dvoma blizu reke in mostu, ki ga je ščitil. Zavedati se pa tudi moramo, da je mesto živelo še stoletja potem, ko je bila legija premeščena iz Ptuja; gradnje so sledove tabora močno priličile spremenjenim potrebam mesta in prekrile sledove. Tudi na levem dravskem bregu je bil pomemben mestni del, ki je moral s Panorame, Vičave in okolice Gradu seči prav do mostu, čigar sledove so odkrili zahodno od sedanje struge¹⁰ (glej prilogo 1, točka 6). Številni, dasi žal le redki in situ najdeni napisi in posvetilni oltarji s tega brega so dali domnevati, da so stala upravna poslopja mesta in njegova glavna svetišča na tem bregu.¹¹ Mestni del je poznal tlakovane ceste s kanalizacijo in večje stavbe, kot nam pričajo ostaline na Vičavi,¹² udobne stavbe s portiki na Panorami,¹³ tam še razne kultne stavbe (npr. svetišče traških konjenikov),¹⁴ pod Gradom pa še domnevni četrti mitrej¹⁵ (glej prilogo 1, točka 7). To je bil v pozni antiki tudi večkrat utrjeni mestni del.¹⁶ Mesto se je proti vzhodu končevalo tam, kjer je šla glavna cesta čez Grajeno. Dalje so glavno cesto spremljali le posamezni objekti (npr. vila pri sedanjem pokopališču in zaselek v Krčevini¹⁷ — glej prilogo 1, točki 9, 8), sicer pa so se na vzhod širila ob tej in njej vzporedni cesti pod sedanjo Ljutomersko cesto grobišča (glej prilogo 1, točka 10).¹⁸ Manjša grobišča so bila raztresena še drugod po robovih mesta, zlasti v pozni antiki, ko so se razširila po Spodnji Hajdini, Zgornjem Bregu, na Panorami in na sedanjem Muzejskem trgu¹⁹ (glej prilogo 1, točka 7).

Kot vidimo iz navedenega, je bilo mesto razloženo ob glavni cesti in so se posamezne mestne četrti dokaj samostojno razvijale, saj je bilo to delno pogojeno že v oblikovanosti zemljišča. Vidimo pa tudi, da je bil prostorski razvoj mesta Ptuja znatno drugačen kot je bil npr. v Emoni.

⁸ B. Saria, Blat Rogatec, Zagreb 1959, str. 27.

⁹ B. Saria, RE s. v. Poetovio. — R. Bratanić, o. c. — M. Abramić, J. d. Oe. A. I. XVIII, 1914, Beiblatt, str. 140. — A. Mócsy, Acta archaeol. Academiae Hungaricae, Budapest 1955, 1—4, str. 179.

¹⁰ B. Saria, Blatt Ptuj, str. 50 s citirano starejšo literaturo.

¹¹ B. Saria, XVI. BRGK, str. 115, 116. — J. Šašel, K zgodovini Ptujskega gradu v arheoloških obdobjih, Kronika 9, 1961, str. 124. Tudi v avgustu 1965 na Vičavi najdeni gradbeni napis.

¹² B. Saria, Blatt Ptuj, str. 55 s starejšo literaturo.

¹³ B. Saria, Arheološka istraživanja starog Poetovija, Starinar I, 1925, str. 191 sq.

¹⁴ M. Abramić, J. d. Oe. A. I. XVIII, 1914, Beiblatt, str. 87 sq.

¹⁵ Premerstein, AEM (Archäologische Mitteilungen) X, Wien 1886, str. 234 sq. — I. Mikl, Poetovijski četrti mitrej, Ptujski zbornik II, Ptuj 1962, str. 212 sq.

¹⁶ B. Saria, RE s. v. Poetovio, str. 1176. — J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki, Ljubljana 1950, str. 55 sq.

¹⁷ B. Saria, Blatt Ptuj, str. 38, 44.

¹⁸ Ibid., str. 44.

¹⁹ Ibid., str. 38.

Dopolniti sliko o življenju in razvoju ene teh ptujskih mestnih četrti, in sicer tiste na Zgornjem Bregu, je bila naloga arheološkega izkopavanja v aprilu in maju leta 1963.²⁰

Izkopavanja so zajela osrednji in južni del velike parcele oziroma po novi razparcelaciji že parcelnega kompleksa, parc. 293 k. o. Zgornji Breg in tako nekako rob poselitve tega mestnega dela proti jugu oziroma vsaj rob intenzivne zazidave, kot bomo videli (glej prilogo 1, točka 2).

Manjša raziskovanja so se na tem kompleksu že vršila. Z južnega dela omenja A. Rak²¹ najdbe grobov, v severni del pa so posegla raziskovanja S. Jennyja in V. Šmida, ki je leta 1918 raziskal severozahodni del parc. 290 zahodno od 3. mitreja.²² Letošnja izkopavanja niso nikjer posegla na tako kopano zemljišče.

Raziskano zemljišče meji proti jugu na sedanjo Mariborsko cesto in na severu na rob prve dravske terase nad potokom Studenčnica. Proti jugu, proti sedanji Mariborski cesti zemljišče komaj opazno pada k neznatno zamočvirjenim travnikom, ki se raztezajo onstran ceste do znane cerkvice sv. Roka. Na severu pa blaga napetost terena označuje močnejše ruševinske sloje, kot smo že vedeli in bomo pri izvajanju mogli to ponovno opaziti, sloje, ostale od rimskih stavb ob glavni cesti na most. Ta cesta ravno v višini sedanjega izkopišča izgine s sedanje dravske terase proti uničenemu rimskemu mostu. Osrednji del letos raziskanega zemljišča je bil torej nekaj nad 100 m oddaljen od glavne rimske ceste.

V južnem delu parcele, ki smo ga raziskali z vrsto plankvadratov in sondažnimi jarki, smo mogli opaziti sledove posameznih stavb s plitvimi, slabo grajenimi temelji iz ruševin in oblic in včasih zgrajene na sip iz proda iz poznejših obdobij antike. Plitvi temelji, saj je njihova spodnja plast komaj za 0,5 m pod sedanjo površino, pričajo, da so nosili le nizke gradbene objekte in da je bil nivo tal tedaj enak današnjemu ali pa je bil še nekoliko višji. Ob teh temeljih, ki ne dopuščajo nobene rekonstrukcije objektov, saj so slabo ohranjeni in tudi nobenega objekta ni bilo mogoče v celotnem obsegu raziskati, so humozne ruševinske plasti, ki vsebujejo neveliko število antičnih ostalin. Te ostaline so močno pomešane, med njimi so predmeti, ki gotovo sodijo vsaj nekako v 2. stoletje, pa tudi mnogo mlajši predmeti. Zato nam plast za datacijo objektov ne more dosti povedati. Natančneje jih moremo datirati le v sestavu zidov celotnega izkopišča in zaradi njih gradbene tehnike. Povsem enako gradbeno tehniko kot v majhnem delu ohranjene spodnje plasti temelja ob objektu skrajnega južnega roba izkopišča (glej prilogo 2), tam so rečne oblice in zdrobljene tegule

²⁰ Izkopavanja so trajala od 15. aprila do 7. junija, zasipanje izkopa pa še do 27. junija. Sredstva za izkopavanje so dali Sklad Borisa Kidriča SRS, občina Ptuj in okraj Maribor. V celoti in delno je bilo raziskanega nekako 2000 m² zemljišča v sistemu plankvadratne mreže s 47 kvadrati v velikosti 4 × 4 m in več sondažnimi jarki. Dela je nadzoroval prof. dr. J. Klemenc, pri delih sta sodelovala arheologa P. Petru in S. Pahič ter študent arheologije D. Kirar. Vsa preparatorska dela na terenu, ob izkopu in v laboratoriju je opravil preparator J. Gojkovič. Pri internem delu so sodelovali študenta arheologije I. Tušek in M. Tomanič ter dijaka V. Gojkovič in A. Centrih. Načrte je prerinjala geodetska risarka S. Mesarič. Vsem sodelavcem se najlepše zahvaljujem.

²¹ A. Rak, *Jahrbuch für Alttertumskunde* 1911, str. 176.

²² S. Jenny, l. c.

pošev zložene v plast malte (tehnika zidave v obliki ribjih srti ali jelove vejice) — poznajo ohranjeni temelji vmesnih zidov v 3. mitreju, po napisih sodeč, zgrajeni nekje v sredini 3. stoletja.²³ Pod humoznimi plastmi z ostanki opisanih temeljev gradbenih objektov so ilovnate plasti. Enako zaporedje plasti, da pod humoznimi vrhnjimi plastmi slede ilovnate plasti, je mogoče opaziti v južnem delu izkopišča, kjer sledov temeljev nismo odkrili. Ponekod so te humozne plasti debele 1 m in več in zarezujejo globoko v sterilno ilovnato plast, ki prekriva sterilni dravski prod nekako v globini 1,2 do 2 m. Na prvi pogled v teh vkopih humoznih plasti ni opaziti reda, a v večjem obsegu prekopanega zemljišča je mogoče videti, da potekajo v pravnem sistemu, ki se navezuje na smer skromnih ostankov temeljev (glej prilogo 2, točka 1), tudi zgrajenih iz zdrobljenih tegul v tehniki jelove vejice (enaki so najmlajši zidovi 3. mitreja). Po vsem tem bi mogli soditi, da moremo zaslediti del temeljev objektov iz poznejšega obdobja antike v dolgih izkopih v humozni plasti. Objekti so bili torej drugače orientirani od prej opisanih in zelo verjetno vsaj delno tudi nekaj mlajši. V humoznih plasteh teh izkopanih zidov pa je zelo veliko antičnih kulturnih ostalin, predvsem keramike. Po analogijah od drugod, predvsem pa po pridatkih iz ptujskih grobišč moremo datirati to keramiko nekako od začetka 2. stoletja dalje. Kronologija keramike jasno še ni tako izdelana, da bi mogli reči, iz katerega časa so najmlajše keramične ostaline v opisani plasti. Zanimivo je, da recentnih ostalin pod oranico ni skoraj nikjer in prav tako ne v vkopih, kjer so odstranili zidove. Po vsem tem sodimo, da morajo biti vkopi vsaj delno zelo stari, da so bili zidovi delno odstranjeni že v pozni antiki. To domnevo nam bo potrdila kronologija razvoja na vsem izkopišču. Zanimivo je tudi dejstvo, da je v takem žepu humozne plasti, ki bi mogel biti izkop za odstranitev temeljev, na razmeroma majhnem prostoru le nekaj kvadratnih metrov najdenih kar 5 novcev Valentinijana I.²⁴ Novci so se mogli raztrsti tudi po poznejšem izkopu, a po celotni kronologiji izkopišča ni povsem izključeno, da so mogli ruševine temeljev odstraniti tudi v času, ko so bili ti novci v rabi.

V vzhodnem delu izkopišča je potekal iz teh plasti v ilovico vkopan kanal iz imbreksov. Žal ga ne moremo točno datirati. Verjetno je bil to odprt kanal za odtok meteorske vode kje na vrtu (glej sliko 1).

Ilovnata kulturna plast pod opisanimi močnimi humoznimi plastmi v južnem delu raziskanega zemljišča ni posebno debela. V njej v glavnem ni mnogo kulturnih ostalin, gostejše so le ponekod. V plasti smo našli le drobce keramike, v srednjem delu izkopišča tudi flavijske novce, drobce stekla, padske sigillate itd. V južnem delu izkopišča smo v tej plasti odkrili tudi žgan grob — pepel, volutno reliefno oljenko in Klavdijev novce v domačem loncu s trikotno odebeljenim ustjem — material, ki z gotovostjo datira grob v sredino 1. stoletja²⁵ (T. 1, sl. 5, 7).

²³ M. Abramić, Poetovio, str. 172 sq.

²⁴ Določitev novcev je preveril A. Jeločnik, vodja numizmatičnega kabineta v Ljubljani, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

²⁵ E. Bonis, Die Kaiserzeitliche Keramik v. Pannonien I, Diss. Pann. II. 20, Budapest 1942, str. 55, 56. — D. Ivanyi, Die pannonischen Lampen, Diss. Pann. II. 2, Budapest 1935, str. 10. — S. Loeschke, Römische Lampen aus Vindonissa, 1919, str. 218.

Zanimivo pa je, da smo odkrili skozi skrajni južni del izkopišča nekako od severa na jug tekoč jarek, ki meri v premeru 0,5 m in v globino 0,2 m; z njim sega kulturna ilovnata plast v sterilno ilovico na produ. Po vsem navedenem bi mogli soditi, da so bili v zgodnji antiki na zemljišču le vrtovi,

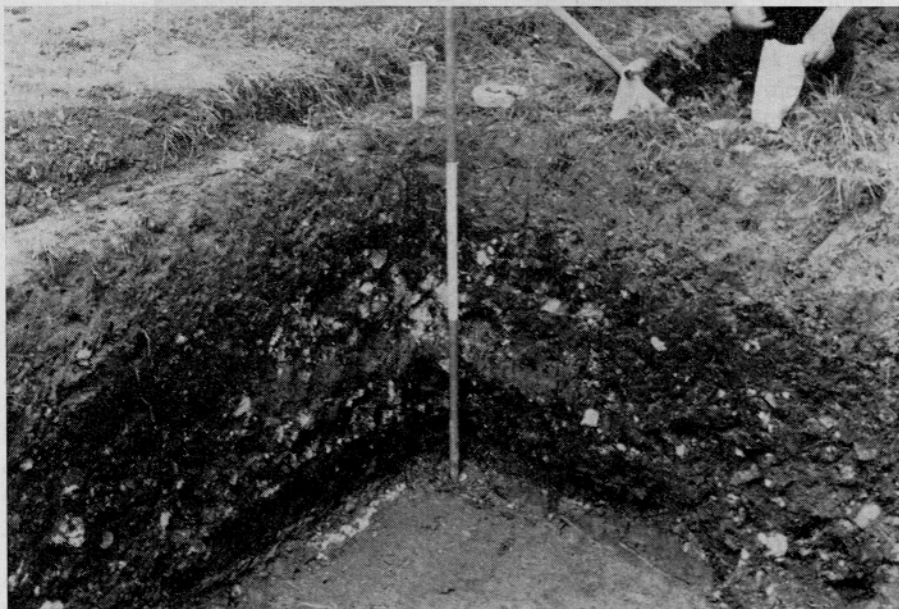

Slika 1. Iz imbreksov zgrajeni odprti kanal (?) v vzhodnem delu izkopišča
Fig. 1. Canal ouvert construit en imbriquées dans la partie est des fouilles

zemljišče je bilo verjetno še dokaj mokro in so ga zato tudi primitivno drenirali z majhnimi jarki, izkopanimi v podlago.

Proti severu pa je postajala stratigrafija bolj razčlenjena. Tako smo nekako v sredini izkopišča naleteli v zahodnem robu na del enako orientiranega objekta, kot so slabi temelji v skrajnem južnem delu izkopišča in kot je glavnina objektov v severnem delu izkopišča (glej prilogo 2, točka 2). Zelo slabo ohranjeni prostor, ki so ga omejevali zidovi z ruševinskimi temelji in ki je imel tla iz zbite ilovice, je bil v celoti še enkrat obnovljen z zidovi vred. Da celotni objekt sodi v dokaj pozno obdobje antike, nam

jasno pove Konstansov novc, najden v plasti žganine na spodnjem tlaku tega objekta. Sodeč po globini, je bila to verjetno klet (glej jugozahodni profil s kletjo na prilogi 5). Ta objekt nam torej jasno govori, da je moral biti zgrajen nekako na koncu 5. stoletja, obnovljen pa proti sredini 4. stoletja. Ob njem smo proti severu naleteli na globoko jamo (glej prilogo 2, točka 5), ki je segala do globine 3,2 m pod površino in v nepravilnih oblikah prebijala vse poznejše plasti. V njenem plastovitem ruševinskem zasipu so

Slika 2. Pogled na profil »kleti« v srednjem delu izkopišča

Fig. 1. Vue du profil de la «cave» dans la partie centrale des fouilles

bile kulturne ostaline od poznega 1. stoletja naprej (T. 2, sl. 5). Interpretacija ni jasna, ker ni bilo mogoče odkopati celega obsega jame in okolice. Mogoče moramo videti tu sledove objekta, ki so ga izkopali zaradi gradiva, sledí pa zasuli s prodom in ruševinami. Proti severu se nato začno v razširjenem izkopu pojavljati gostejši sledovi zazidave in bolj razčlenjene nasselbinske plasti. Sprva so ti sledovi zazidave omejeni le bolj na nekaj slabih temeljev (glej prilogo 2, točka 14, 15). Grajeni so vsi iz oblic ali iz zdrobljenih tegul. Prekriva jih humozna plast z različnimi kulturnimi ostalinami, okrog temeljev pa je mestoma zaporedje nekaj tanjših ilovnatih plasti ali debelejša ilovnata prstena plast z zelo številnimi kulturnimi ostalinami predvsem iz 2. in 3. stoletja — zlasti v vzhodnem delu izkopišča. Prav v vzhodnem delu izkopišča (priloga 2, točka 5) je pod vrhno humozno plastjo še izrazit sip rumene ilovice, ki sodi delno k opisanim temeljem — nivo nekega tlaka — in na njem velike množine odpadle stenske slikarije. Nekako v globino 1,2 m slede tem ostalinam svetlo rjave in rumene ilovice, ki najdemo v njih kulturne ostaline zgodnje antike, zlasti druge polovice

1. stoletja. Med njimi so tudi številne amfore in vrči, nekaj novcev in stekla, sigillate in drobci srebrnega krožnika (T. 2, sl. 13). Zlasti močna je bila ta zgodnjeantična plast v vzhodnem delu izkopišča; tam je bilo v njej najti tudi drobce ožgane ilovice, ometa lesene stavbe. Plast je kazala močne sledove ognja, vendar v njej ni bilo jasnih sledov lesene ali zidane stavbe. Takšne sledove je verjetno poznejša zazidava povsem uničila. V zahodnem delu izkopišča je bilo mogoče ugotoviti tudi sledove uničenih kanalov, ki sijojo k temeljem poznih gradbenih faz, in spodnji del dveh z lesom ob-

Slika 3. S tegulami obložen poznoantični grob

Fig. 3. Tombe de l'ère antique avancée, revêtue de tuiles (tegulae)

loženih, do proda segajočih okroglih vodnjakov (glej prilogo 2, točka 6). Ta dva moreta biti, po najdbah ne posebno številne keramike sodeč, še iz zgodnejših obdobjih antike.

V srednjem delu izkopišča so se v globini 0,5–1,1 m pojavljali številni skeletni grobovi ne glede na gradbene sledove (glej prilogo 6). Le nekateri od njih so bili obloženi s tegulami (glej sliko 3), sicer pa ni videti v njih sledu kakršne koli grobne konstrukcije, krste itd. Pokopani sicer praviloma ležijo iztegnjeni na hrbtu, orientacija pa je zelo različna. Sledi sicer stranem neba v smeri vzhod—zahod in sever—jug, a pravila v orientaciji glave ni. Združujejo se pa v skupine. Tako smo na enem mestu v že bolj severnem delu izkopišča naleteli na 3 grobove: groba adultne žene in mlajšega dekleta, po pridatkih sodeč, ter med njima najpozneje vkopani grob adultnega moža, obložen in pokrit s tegulami. Orientacija je značilna — grob žene je orientiran v smeri vzhod—zahod z glavo na vzhodu, druga dva pa v isto smer, a z glavo na zahodu. Nekoliko južneje smo naleteli na prostoru pri-

bližno 4 m² na vrsto devetih grobov, od katerih so bili nekateri že popolnoma uničeni, ker sta bila na isto mesto pokopana dva ali celo trije grobovi. Orientacija teh grobov je bila tudi vedno v smeri vzhod—zahod, toda z glavo so bili obrnjeni zdaj na vzhod zdaj na zahod. Zanimivo je, da je v skupini dvojni grob žene z nekako sedemletnim otrokom v naročju. Pridatki teh grobov, ki so mlajši od najmlajših gradbenih faz na izkopišču, saj so pokopani v ruševine zidu, obsegajo dele nakita: prstane, zapestnice, ogrlice in igle, eno pasno spono pa nekaj stekleniček in čaš (T. 2, sl. 7, 10, 11; T. 3, sl. 2, 3, 4, 5, 6, 12, 15). Le v enem teh skeletnih grobov je zelo slaba degenerirana oljenka z žigom delavnice in steklenica dišavnica, ki smo se jo navadili imenovati lakrimarij (T. 1, sl. 1, 8). Ta grob je verjetno od vseh najstarejši in nam predočuje še povsem antični pogrebni rito, dasi je tudi grob že skeleten. Enaki pridatki so bili že prej najdeni v skeletnih grobovih na Zgornjem Bregu (primerjaj inventar Mestnega muzeja v Ptujju). Datacija posameznih grobov z novci je sporna, ker so mogli biti novci najdeni v prepokani plasti, kot npr. v zasipu groba 26.

Še dalj proti severu smo naleteli na stavbne sledove, kjer so bili poleg temeljev zidov ohranjeni tudi tlaki in tako razčlenjena stratigrafija, da je mogoče objekte, katerim so pripadali ti sledovi, ne le datirati, ampak tudi interpretirati. A naj takoj dostavim še to, da so bili tudi v te sledove vkopani grobovi poznoantičnega grobišča kakor v osrednjem delu izkopišča.

Pod oranico smo naleteli na sledove zelo slabih temeljev iz ruševin, v zahodnem delu izkopišča enak temelj večje apside z radijem 2 m in pripadajoče slabe tlake — estrihe iz malte, mešane z zdrobljeno opeko. V tak tlak je bil vkopan tudi eden izmed poznoantičnih grobov s pridatki. Ti sledovi so bili orientirani kot del zidov v srednjem delu izkopišča (glej prilogo 2, točka 7) in kot izkopi, ki so uničili temelj v južnem delu izkopišča. Delno so ti sledovi prebijali starejše gradbene faze, tako osrednji del mozaičnega poda, kot bomo takoj videli. Ker so bili ti sledovi zelo visoko, tik pod površino, kulturne ostaline plasti, ki jih je obdajala in pokrivala, ne morejo rabiti za datacijo. Naj omenim le to, da se v njej pojavljajo kot najmlajši novci s celotnega izkopišča Teodozijevi in en Honorijev novc. V zahodnem delu izkopišča smo našli v tej plasti tudi del vodovodne svinčene cevi. Ni nujno, da je pripadala zadnji gradbeni fazi, vsekakor pa priča o tem, da so poetovijski mestni vodovodi vsaj v poznejših in srednjih obdobjih antike napajali tudi mestno četrt na sedanjem Zgornjem Bregu. Verjetno nekoliko starejši gradbeni fazi pripadajo debeli zasipi rumene ilovice, ki je v njih polno stenskega ometa s slikarijo in marmorne ploščice za oblogo sten. Na teh ilovicah so zgrajeni tlaki hodnika, tlakovanega z opečnimi prizmicami v obliki satovja ter razširjenega z apsidalno nišico z radijem 0,75 m (glej prilogo 2, točka 8). Tudi ti sledovi so še zelo plitvo pod površino, saj ne sežejo dalj kot 0,5 m globoko. So sledovi faze, ki je bila trdno povezana s še starejšo fazo, saj so skupno z njo od najmlajših sledov drugače orientirani, in sicer enako kot klet v srednjem in temelji v skrajnem južnem delu izkopišča. Od te faze, ki jo zaradi plasti pod njo in zaradi tehnike gradnje stavimo nekam v 5. stoletje ali največ v Konstantinov čas, je ohranjen v severovzhodnem delu izkopišča velik prostor (meri vsaj 16 × 16 m), tlakovan z zelo slabim črno-belim mozaikom (glej sliki 4, 5 in prilogo 2, točka 9), obkrožen na severu in zahodu s hodnikom, tlakovanim

Slika 4, 5. Pogled na mozaik
Fig. 4, 5. Vue de la mosaïque

z belim apnenim estrihom. Hodnik so pozneje — kot že omenjeno — dvignili in tlakovali z opečnimi prizmicami. Od severa je segala v prostor sedaj zelo poškodovana apsidalna stopnica (glej prilogo 2, točka 10, in prilogo 5); verjetno je bil v eni od gradbenih faz tako oblikovan vhod v prostor. Mozaik je počival na plasti rečnih oblic in do 0,9 m debeli plasti rumene ilovice; 2×2 cm veliki kamenčki belega apnenca in zelo plastovitega črnega skrilavca pa so bili vloženi v do 10 cm debelo podlogo — estrih iz malte in zdrobljene opeke. Tehnika mozaika je bila zelo slaba, vendar pa je moral prostor na gledalca ugodno delovati zaradi velikih dimenzij in učinkovitega vzorca. Zunanji pas so sestavljali črni kvadrati in beli pravokotniki in kvadrati, nato je sledil pas šahovnice, osrednje polje mozaika pa so tvorili beli osmerokotniki in kvadrati, omejeni s črnimi trakovi. V vzhodnem delu je mozaik segal še čez temelj zidu, ki je prostor omejeval proti jugu (glej prilogo 2, točka 11), a točnega zaključka tega verjetno vhodnega prostora, ki se je proti zahodu končeval v prostore, tlakovane z opeko in estrihi (glej prilogo 2, točka 12), proti jugu ni bilo mogoče odkriti. Tam so bili sledovi zelo uničeni. Sicer pa se je prostor z mozaikom na jug končeval v že opisani del izkopišča; ob prostoru z mozaikom je tekla še vrsta manjših prostorov, ki jih razen zelo uničenih sledov označuje le debela plast rumene ilovice s stenskim ometom v vzhodnem delu izkopišča.

Na uničenih mestih mozaika se je bilo mogoče prepričati, da sledi pod mozaikom in njegovo substrukcijo v globino le še ilovnata plast z ostalinami srednje antike (kot v delu izkopišča dalj proti jugu); ta preide v globini 1,2 m v sterilno ilovico, pod katero se začne sterilen dravski prod. Le v skrajnem severnem in severozahodnem delu izkopišča je bilo mogoče naleteti pod plastmi teh gradbenih faz še na plasti ilovice, ki so jih najdene keramične ostaline označevale za nivo tlakov, nasutih nekje v poznem 2. stoletju; še globlje leže skromne žganinske in ruševinske plasti, ki so še starejše, a žal po obsegu zelo skromne. V njih ni kulturnih ostalin, ki bi jih precizno datirale. Verjetno se ne motimo preveč, če tem starejšim gradbenim fazam srednje antike pripišemo prečni debeli temelj iz oblic (debeline 0,9 cm), ki poteka v severovzhodnem vogalu izkopišča pod uničenim tlakomozaikom (glej prilogo 2, točka 13, in severni profil nad zidom 13 na prilogi 4).

Temu skopemu opisu stavbnih ostalin in plasti v izkopišču naj dodamo še skromen pregled najdb.

Kot smo že omenili, je med najdbami zelo številno zastopana keramika. V najstarejših spodnjih ilovnatih plasteh so bili: drobci rdečih vrčkov s trakastim ročajem in različno oblikovanim, tudi vertikalno odebeljenim ustjem; drobci amfor; fragmenti domačih čaš z odtisi kolesca; drobci padske in južnogalske sigillate (med temi bi mogli uvrstiti med najstarejše ostanke drobce pladnja s profilom Ritt 8 in ročajčkom s spiralnim koncem); drobci terre nigre; drobci čašic s svetlo rjavim firnežem; delci volutnih reliefnih oljenk; fragmenti domače, s peskom mešane keramike (več loncev z ostrejše in mehkeje profiliranimi ustji, nakazanim vratom in metličastim ali glavničastim vrezom); drobci sličnih pokrovov, trinožnikov; delci vazastih rdečih posod z rebri na vratu, kadilnic in krožnikov, materiala, ki more

²⁶ A. Rak, o. c. — V. Skrabar, o. c., str. 199.

tudi po analogijah iz drugih najdišč soditi v 1. in 2. stoletje.²⁷ Kot zanimivost naj omenim še v teh plasteh najdeno steno polkroglaste skodele iz domače, s peskom mešane keramike z ravnim ustjem in metličastim vrezom. Ta posoda je imela pod ustjem z apliciranim rebrom in verjetno ročajem še aplicirane 3 stilizirane plastične človeške figure (T. 2, sl. 2). Poleg te keramike je bilo v plasteh več drobcev modrikasto zelenih stekleničk s sploščenim trupom, dna in ročaji prizmatičnih stamnijev, deli rebrastih skodelic, okenskih šip in neznamen drobec belo zelenega marmornega stekla.²⁸ Za ilustracijo naj še enkrat navedemo, da smo v teh plasteh našli Klavdijev, več flavijskih in več nedoločljivih novcev iz 1. stoletja pa fragmente srebrnega krožnika ter koščene in bronaste igle.

Od višjih ruševinskih plasti v izkopišču smo kulturne ostaline ene plasti že omenili, in sicer ostaline pod plastmi hodnikov ob mozaiku. Oblikovalnost ustja (okroglo odebeleno) pri jajčastem vrčku, ki se pogosto pojavlja na vrčih v grobišču ob Ljutomerski cesti, zlasti pa fragmentirana skodela iz boljše črne keramike, posnetek sigillatne posode iz sredine 2. stoletja (oblika Drag 31) datirata, kot smo že omenili, to plast v sredino 2. stoletja.²⁹

Med najdbami, ki označujejo ruševinske ilovnate plasti nad najstarejšimi ilovnatimi plastmi in pod stavbnimi objekti poznih faz, naj omenim na prvem mestu spet keramiko. Pri domači keramiki raznih profilov in različne fature se ob mehkih profilih močno uveljavlja tudi ostra, bolj razčlenjena profilacija ustij in faktura, ki kaže nekam pusto, ostro površino. Poleg nje najdemo med keramiko še drobce najrazličnejših posod: vrčev, čaš, stene posode, poslikanih s prameni barve, vrčev brez ročajev s kaneliranimi ustji, sivih vrčev z ročajem, dele raznih čaš in skodelic iz boljše in slabše sive in rdeče keramike, prevlečenih z različnimi vrstami firneža in barve, dele melnic, kadilnic, pokrovov iz rdeče in sive keramike, fragmente krožnikov, polkroglastih skodel iz rdeče in sive keramike, ki posnemajo sigillatno obliko Drag 37, drobec sodčaste čaše, srednje in vzhodnogalsko sigillato, drobce raznih čaš za pitje, še drobce padske sigillate, fragmente črnih skodel z rebri na steni ali izpognjenim, z vrezi okrašenim ustjem, čepke za amfore, vrčke iz keramike, ki imajo močno s peskom mešano črno površino, dele raznih oljenk, krožnikov s prstanasto nogo, ki so imeli na notranji strani dna radialne palmete ali liste pa žige, drobce krožnikov in skodel z oranžno, blešččo se glazuro (kot daljna sličnost terre sigillate chiare), dele domačih trinožnikov in čaš z odtisi zobatega kolesca na steni, dele finih svetlo sivih posod z debelejšimi stenami in potezami glavnika, drobce recijskih čaš s firnežem in vrezanim in barbotinskim okrasom, dele plitvih rumenih skodel z manjšimi ročaji, dele ustij amfor z žigi (večkrat zlasti CRISPINI . . .), del opeke z žigom ADIECTI ter

²⁷ E. Bonis, o. c., str. 36, 44, 51, 52. — Loeschke, o. c., str. 218. — Oswald-Pryce, *An Introduction to the Study of Terra sigillata*, London 1920, opis tipa Ritt. 8.

²⁸ H. Kenner, Poročilo o izkopavanjih, Magdalensberg, *Ausgrabungen in J. 1954—1955*, Carinthia I 148, 1958, steklo str. 100. — G. Isings, *Roman Glass from dated Finds*, *Archeologica Traiectina II*, 1957, str. 42.

²⁹ Datacija sigillatnega tipa Drag 31 v opisu tega tipa Oswald-Pryce, o. c. — E. Gose, *Gefässtypen d. röm. Keramik in Rheinland*, *Bonner Jahrbücher 1950*, Beiheft I, tipi 359—364.

delce terakotne aplikacije (?) v obliki maske (T. 1, sl. 15; 2, sl. 1; 3, sl. 8). Med keramiko vzbujajo pozornost tudi s steklasto glazuro prevlečena keramika, zlasti vodoravni plastično okrašeni ročaj patere (T. 2, sl. 5), in trebušasta skodelica, prevlečena z zeleno glazuro z apliciranimi levi in maskami (te so rjavo prevlečene) ter rumenim ustjem (T. 1, sl. 9).

Keramičnemu gradivu se v navedenih plasteh pridružujejo še: nekaj bronastih okovov (T. 3, sl. 13), drobec modre fajačne statuete-obeška (T. 1, sl. 12), verjetno egipčanskega izvora, razne tessere, igle in drugi manjši predmeti iz kosti, nekaj novcev do Konstantinovega časa, koščena igla z zlato okovano glavico, železna sulična ost v južnem delu izkopišča, prav tam drobec mitričnega kipa — roka, ki oklepa palico ali tul in ima dolg rokav (pohorski marmor), posrebrena žlička, v celoti ohranjena bulla z jamičastim emajlom (T. 2, sl. 9), drobcu raznih modrikastih in zelenih steklenih posod, šip itd.

Posebej naj omenim, da smo v plasti žganine v kleti, ki jo datira Konstanosov novec, našli drobce tenkih sten loncev iz črne, močno s peskom mešane keramike in del ustja in ročaja vrča s širokim ustjem in debelim ročajem z ustja na rame. V ilovnati plasti pod ruševinami mozaika pa smo našli zložljivo mero iz brona, opremljeno s šarnirjem in bunčicami ter z listkom za spenjanje, v celoti 50 cm dolgo.

Dasi je gradivu iz razumljivih vzrokov pomešanega tudi nekaj starejšega gradiva, moremo vendar glavnino ostalin v ruševinskih ilovnatih plasteh datirati tudi po analogijah predvsem v 2., 3. in v začetek 4. stoletja.³⁰ Med najdbami v teh plasteh moram pa posebej omeniti še veliko število fragmentov stenskega ometa; nanesen je na podlago malte, mešane z zdrobljeno opeko v bolj surovih in finejših plasteh; v finejših je multi primešan marmorni prah (za to je uporabljen kar domači zrnat pohorski marmor). Slikarije tega ometa so zelo žive, večinoma dobro ohranjene, površina je mnogokrat likana, videti so ohranjeni pasovi raznobarnih polj in trakov, v njih pa sledovi polj z iluzionističnimi arhitekturami.³¹ Ploščice marmorne obloge za stene so iz raznobarnih vrst uvoženega marmora bele barve z rdečimi in vijoličnimi žilami.

Humusne plasti, ki tvorijo v delu izkopišča glavno kulturno plast, vsebujejo, kot že rečeno, zelo veliko ostalin iz 2. stoletja in mlajših, dasi so humusu razumljivo sporadično primešane tudi starejše ostaline. Da se izognem ponavljanju, naj poudarim, da je keramika v tej plasti zelo sorodna opisani keramiki iz ruševinskih ilovnatih plasti (T. 1, sl. 2, 3, 4, 6, 10; 2, sl. 6). Enako je z drugimi najdbami: da pokažem pomembnost plasti, naj omenim naslednje najdbe: drobce brušenega in nitastega stekla (Tab. 3, sl. 10), delce posod z ročaji v obliki plastične kače (T. 3, sl. 11) (na eni je zelena steklasta glazura), dno črnih krožnikov s prstanasto nogo in radialno odtisnjenimi listi na dnu, delce čaš v obliki cvetličnega lončka, železne ključ, fragment rdeče čaše, prevlečene s firnežem in okrašene s plastično

³⁰ Keramika A. Schörgendorfer, Die römische Keramik der Ostalpenländer, Arch. Inst. d. Deutschen Reiches, Sonderschriften, Band XIII, Wien 1942, str. 107, 111, 112, 134, 135, 137, 148—156, 160—164 — za emajl. F. Henkel, Die römischen Fingerringe, Berlin 1913, str. 248.

³¹ Najdene drobce stenskega ometa si je ogledal restavrator E. Pol in mi dal ob tem nekaj tehničnih podatkov, ki se mu zanje tudi zahvaljujem.

oblikovano mladeniško glavo, del koščenega aulosa (T. 5, sl. 14), prstane, obročke, zgodnjeantično fibulo, prečko majhne dvoramne bronaste tehtnice (T. 2, sl. 12), modrikaste fajančne bisere, več stilov, novce zgodnje in srednje antike, večje število novcev iz 4. stoletja, nogo steklene čaše ali vrčka (T. 5, sl. 9), dele konjske žvale, spono (T. 5, sl. 7) in dva gumba z jamičastim in mozaičnim emajlom, drobec marmornega reliefa (?), dele marmornih skled in vrčev, še boljše ohranjeno zložljivo mero (T. 5, sl. 1—1 a), fragmentiran vrč iz sive keramike s koničnim vratom in v pasovih zglajeno površino, značilen za pozna obdobja³² (T. 1, sl. 11), preprosto bullo iz pločevine (T. 2, sl. 8) in drobec črne čaše z belim napisom, značilne za kölnske lončarske delavnice poznejših obdobj³³ (T. 2, sl. 4).

Pridatke v grobišču smo že omenili. Navedem naj le še to, da je črna ročka, ki smo jo pravkar opisali, skupaj z drobcu zelene gubaste skodelice iz stekla brez dvoma pripadala uničenemu grobu, saj smo v humoznem žepu ob teh najdbah našli zdrobljene kosti.

Na kratko opisana stratigrafija, ostanki stavbnih objektov in kulturne ostaline izkopišča iz leta 1965 nam dopuščajo vrsto sklepov o življenju in rasti mestne četrti na sedanjem Zgornjem Bregu.

Po opisu izkopišča in materiala, predvsem po priloženih tlorisih, moremo torej slediti več period kultiviranja in zazidave tega zemljišča v antiki pa tudi več gradbenih faz. Na zemljišču ni bilo mogoče zaslediti, kot smo videli iz opisa, nobenih sledov iz zgodnjega 1. stoletja. Pozno prvo stoletje pa je pustilo naselbinske plasti, dasi brez sledov arhitekture v srednjem vzhodnem delu izkopišča, v južnem delu pa primitiven drenažni jarek in grob. To nam priča, da je bil ta del že obdelan, verjetno redko zazidan kot rob naselbine ob vojaškem taboru. Iz srednje antike 2. in zgodnjega 3. stoletja moremo v skrajnem severnem delu izkopišča zaslediti nekaj naselbinskih plasti z neznatnimi sledovi zazidave in eventualno enim debelim temeljem in nekaj nivojev tlakov. Sicer pa debele plasti s kulturnimi ostalinami tudi tega časa (humozne in ilovnate plasti južnega in srednjega dela izkopišča) bolj pričajo, da je zemljišče služilo za obdelavo, vrtove itd. kot pa za intenzivno zazidavo. Stavbe so morale po opisanem razporedu ostalin tedaj mnogo bolj spremljati cesto in se v polje daleč od nje še niso širile. Iz tega časa in iz teh vrto bi mogel biti odprti kanal iz imbreksov in skoraj gotovo oba vodnjaka.

Večji obseg proti jugu od ceste je morala zavzeti zazidava v mestni četrti šele nekako proti koncu 3. stoletja, ko je na del raziskanega zemljišča posegla večja stavbna enota z velikim mozaikom, tlakovanim prostorom in s poslikanimi ter obloženimi stenami ter obdajajočim ga hodnikom in manjšimi prostori. Proti jugu je sodila k tej ali sosednji gradbeni enoti še klet, nekaj neznatnih sledov tlakov, v isto fazo pa spadajo sledovi lahkih gradbenih objektov v vsem južnem delu izkopišča do Mariborske ceste. Verjetno velja za ta čas domneva, da so odpadne vode odvajali ob stavbah še delno ohranjeni kanali. Ta gradbena faza je doživela popravilo mogoče kakšno generacijo po svojem nastanku. To popravilo lepo kažejo hodniki ob pro-

³² K. Poczy, *Keramika*, Intercisa II, *Archaeologia Hungarica* 56, Budapest 1957, str. 77—79.

³³ E. Gose, o. c., opisa tipa 213—218, in str. 15.

storu z mozaikom in klet; Konstansov novec v žganini nad spodnjim tlakom pa nam ga pomaga vsaj nekoliko datirati. Važno je dejstvo, da kaže tudi mozaik sledove požara. Že k tej fazi bi mogle soditi visoke podlage tlakov iz sphane ilovice v osrednjem vzhodnem delu izkopišča, ruševinski temelj in debele plasti stenske slikarije, a verjetno so ti sledovi že iz mlajše faze.

Vsa gradbena enota je bila pozneje popolnoma predelana oziroma je razpadla na več enot; to nam kaže ves zahodni del izkopišča, kjer vidimo na sledovih prej opisane faze sledi z večjim odklonom linij proti zahodu orientiranega stavbnega kompleksa. Ruševinski temelji pravokotnega prostora ene najmlajših vidnih gradbenih faz so prebili po sredi tudi mozaik. Toda tudi ta gradbena faza, o kateri smo pravkar govorili, je segla dokaj daleč od ceste proti jugu, saj moremo po vsem izkopišču slediti tako orientirane zidove oziroma vsaj izkope, kjer je bilo z veliko verjetnostjo odstranjeno gradivo temeljev.

Konec poselitve na tem zemljišču in konec zazidave v raziskanem delu mestne četrti na sedanjem Zgornjem Bregu moremo staviti pred konec antičnega Ptuja. Pri tem nam ne pomagajo toliko najdbe, najdene v plasteh, dasi je le nekje značilno, da novci prenehajo s Honorijem. Najvažnejši so za to podatki, ki jih daje grobišče. Grob, ki smo zanj rekli, da mora biti najstarejši med skeletnimi grobovi poznoantičnega grobišča, je ob južnem robu intenzivnejše poznoantične zazidave v vzhodnem delu izkopišča in kot smo videli po pridatkih (oljenka in balzamarij), je bila oseba pokopana še povsem v antičnem pogrebnem ritusu. Ta grob sodi v čas kmalu po zadnjih gradbenih fazah, ki jih moremo staviti nekako v drugo polovico 4. stoletja, kot smo videli, ali pa celo v čas, ko je bil del teh stavb v rabi. Da tu ne gre za slučajen, sporadičen pokop, ki bi mogel biti mnogo starejši od celotnega grobišča, nam pa priča dejstvo, da leži grob v večji skupini, obdan in pokrit z grobovi s pridatki — nakitom, kot je značilno za celotno grobišče, da je enako orientiran kot ti grobovi in od njih le malo poškodovan. Skupina grobov ob njem je bila delno izkopana že v ruševine ene najmlajših gradbenih faz. V grobišče so potem pokopavali daljše obdobje, sodeč po skupinah, večkratnem pokopavanju na isto mesto itd., dasi je bilo okrog prostora dovolj. V teh skupinah moremo verjetno videti družinske grobove. Samo omenim naj (to gradivo potrebuje še temeljitega študija, saj so storjeni šele prvi koraki),³⁴ da pridatki — nakit iz teh grobov vendar zanimivo kaže pot razvoja izdelave nakita v Panoniji v zgodnji srednji vek do naselitve Slovanov in še dalje. Na prvi pogled so vidne npr. sorodnosti med zapestnicami s koncem v obliki kačje glave, kakršne najdemo v inventarju staroslovanskih grobov s Hajdine ali Ptujskega gradu,³⁵ in med enakimi na Zgornjem Bregu. Grobišču in njegovemu materialu bo treba enako kot odkopani naselbinski keramiki posvetiti še posebno pozornost.

Prispevki zadnje arheološke kampanje k sliki rimske mestne četrti na Zgornjem Bregu potrjujejo in dopolnjujejo rezultate starejših izkopavanj, da je namreč to predvsem naselbinska četrť srednjih in poznih obdobj

³⁴ Npr. Z. Vinski, koreferat na 6. kongresu jugoslovanskih arheologov v Ljubljani 1965.

³⁵ Prim. gradivo v J. Korošec, Staroslovenska grobišča v severovzhodni Sloveniji, Celje 1947, in J. Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950.

antike (v poetovijskem merilu seveda). Četrtni ni bila posebno strnjena in stisnjena, med vrtovi so bila zgrajena poleg stanovanjskih objektov tudi manjša gospodarska poslopja; v zgodnjih in poznih obdobjih antike pa je južni del raziskane četrti rabil predvsem za manjše obdelovanje površine in za grobišče. Časovno opredeljene linije zidov v delu raziskanih objektov bi mogle, vrisane v starejše načrte odkritih stavbnih objektov, dati tudi gradivo za nekoliko bolj časovno specificirane rekonstrukcije zazidave celotne četrti.

Po raznih smereh zazidave pa vidimo, da se ta v mestni četrti ni razvijala po enotnem konceptu niti v krajših časovnih razdobjih, kaj šele skozi vso antiko. O stavbah moremo soditi, da niso bile visoke, temelji so vsi razmeroma šibki, dokaj plitvi in le 0,9–0,6 m debeli. Predvsem so bili stavbni kompleksi, kot nam lepo kaže prostor z mozaikom, zelo prostorni.

Na podlagi starejših izkopavanj iz dela med sedanjim izkopiščem in rimsko cesto ter slučajnih najdb še na vzhodu od 3. mitreja pa napisov v 3. mitreju in okolici bi mogli zgraditi še hipotezo, ki bi opredeljevala namen odkritih stavb mestnega dela iz 3. in 4. stoletja.

Vsi mozaiki v okolici, ki so jih odkrila starejša odkopavanja in ki so mnogo lepši od letos odkritega mozaika, so pripadali zvečine enako obsežnim prostorom kot letos odkriti mozaik; verjetno je bila to poletna obednica (prostor ni bil kurjen). Pripadali so istemu času in — recimo še več — zelo verjetno tudi bližnjim, sličnim, če že ne istemu velikemu stavbnemu kompleksu, kot ga je velik del odkopal Jenny.³⁶

To mestno četrtno so že prej interpretirali kot vilsko četrtno mestnih veljakov.³⁷ Tudi letošnja izkopavanja, dasi so odkrila le bolj obrobne dele in so skušala predvsem zaslediti utrip naselbine v času in prostoru, so to ugotovitev potrdila. Ker pa na napisih 3. mitreja posvetitelji večkrat omenjajo visoke dostojanstvenike, naj omenim praeposita Fl. Apra,³⁸ in je na parc. 295 leta 1955 najdeni napis posvečen nadzorniku ilirske carine,³⁹ bi mogli domnevati, da je ta vilsko četrtno domačih dostojanstvenikov dajala streho tudi uglednim mestnim gostom, saj iz 3. in 4. stoletja tako bogato okrašenih stavb sicer v mestnem arealu ne poznamo. Prihaja nam na misel interpretacija Šmida, ki je videl v teh stavbah celo Ammianov pallatium extra muros, kjer so prijeli cesarjeviča Constantia Galla.⁴⁰ Vendar se domnevi zaradi pomanjkanja dokazov ne moremo pridružiti. A tudi brez drznih hipotez moremo trditi, da je sedaj naša slika o življenju, rasti in odmiranju rimske mestne četrti na sedanjem Zgornjem Bregu v Ptujju jasnejša.

³⁶ S. Jenny, l. c.

³⁷ B. Saria, Blatt Ptuj, str. 55 s citirano starejšo literaturo.

³⁸ Prim. napise AIJ št. 313, str. 146; št. 316, str. 149; št. 317, str. 149.

³⁹ I. Mikl, Arheološki vestnik XI–XII, Ljubljana 1960–1961, str. 160.

⁴⁰ V. Šmid, BRGK XV, 1924, str. 221.

RÉSUMÉ

*Supplément à la topographie du quartier urbain à l'emplacement de l'actuel
Zg. Breg à Ptuj*

Dans le développement spatial de la ville de Poetovio il y a toujours des im-
précisions, bien que, d'après les recherches et les études faites jusqu'à présent, il
soit clair que la ville se composait, le long de la grand-route vers l'est et du pont
sur la Drave, de quartiers urbains étendus, se développant d'une manière assez
autonome. Les fouilles de la première moitié de l'année 1965 avaient pour but
d'éclaircir le développement spatial et temporel d'un de ces quartiers urbains,
Zg. Breg à Ptuj sur le lot de terrain 295 à Zg. Breg.

La stratigraphie décrite et les traces d'ouvrages de construction ainsi que les
restes de cultures nous font suivre plusieurs périodes de culture et de construction
sur le terrain et plusieurs phases de constructions.

Sur le terrain il n'a été possible de trouver aucune trace des débuts du premier
siècle. Mais le premier siècle avancé a laissé des couches de peuplement, bien que
sans traces d'architecture dans la partie centrale des fouilles, et un fossé de drai-
nage primitif et une tombe brûlée dans la partie méridionale. Cela nous prouve
que cette partie a déjà été cultivée probablement de peuplement clairsemé comme
bordure des colonies auprès d'un camp militaire.

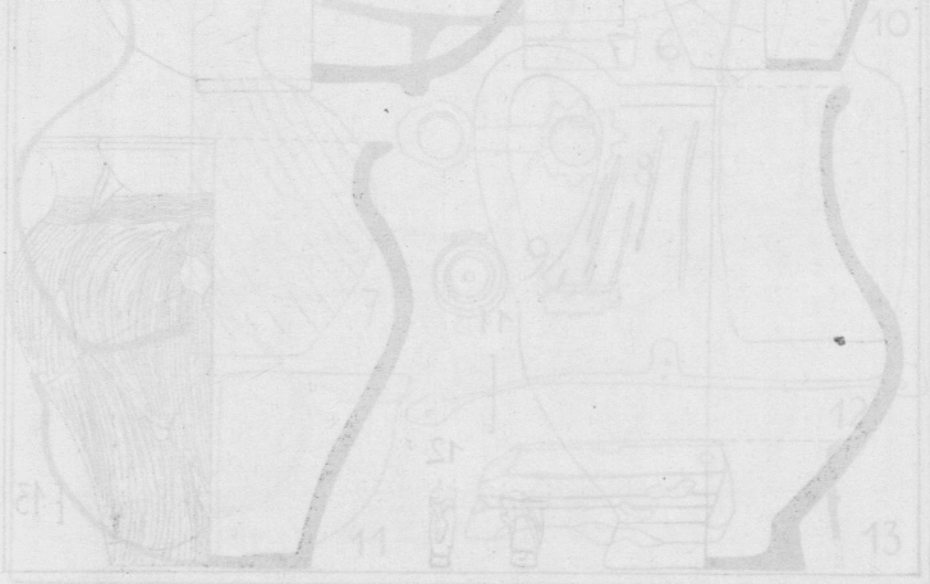
Du 2e siècle et des débuts du 3e siècle, dans la partie extrême nord des fouilles
nous avons découvert des traces insignifiantes de bâtiments et, par ailleurs, d'épais-
ses couches avec des restes de cultures (des couches terreuses et argileuses dans la
partie centrale des fouilles). Cela prouve que probablement dans la plus grande
partie du terrain s'étendaient des jardins et que les bâtiments à cette époque ac-
compagnaient encore beaucoup plus la route. C'est de cette époque que pourraient
être le canal ouvert en imbriquées et les puits dans la partie occidentale des
fouilles.

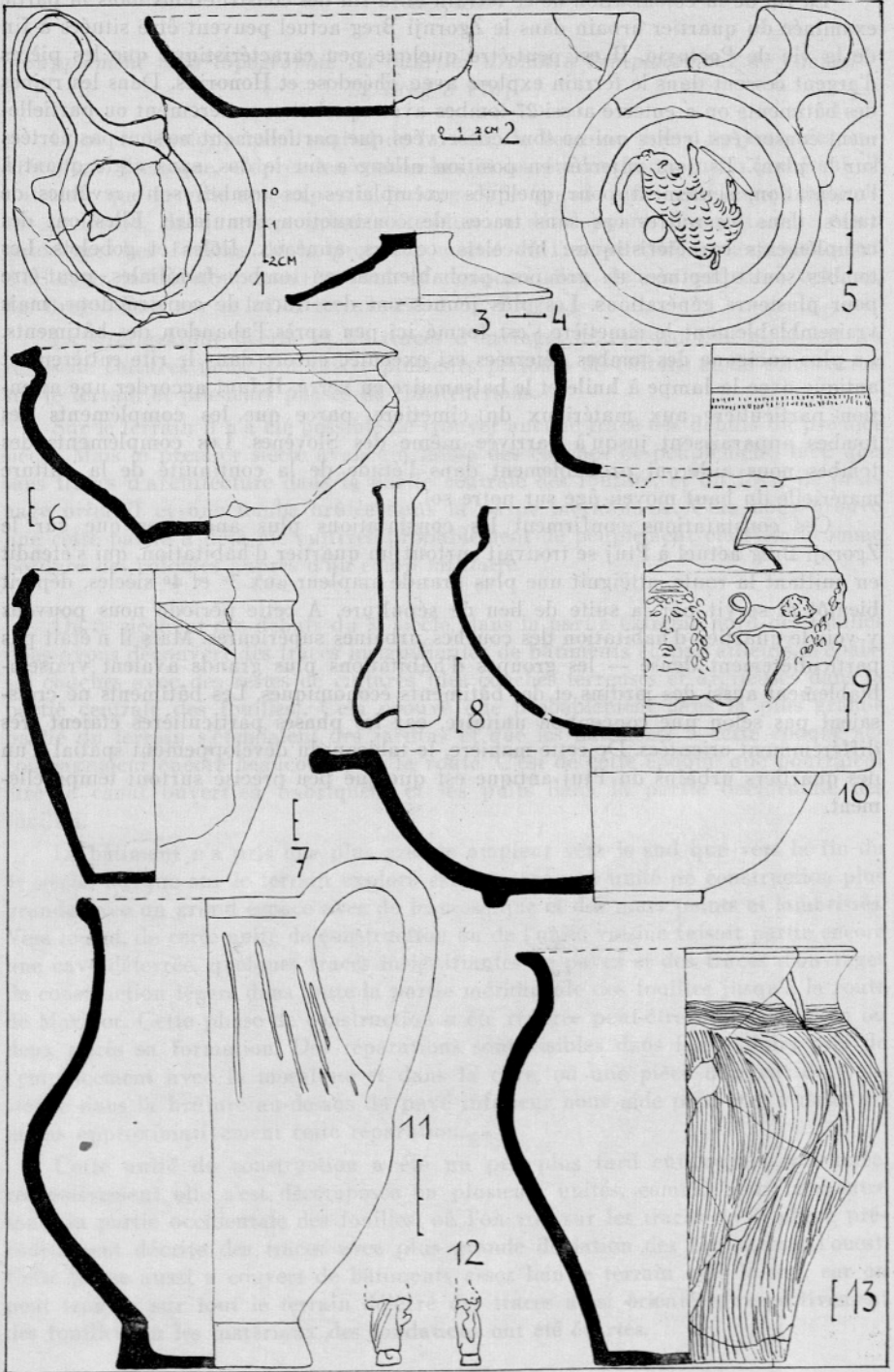
Le bâtiment n'a pris une plus grande ampleur vers le sud que vers la fin du
3e siècle, lorsque sur le terrain exploré est apparue une unité de construction plus
grande avec un grand espace avec de la mosaïque et des murs peints et lambrissés.
Vers le sud, de cette unité de construction ou de l'unité voisine faisait partie encore
une cave déterrée, quelques traces insignifiantes de pavés et des traces d'ouvrages
de construction légers dans toute la partie méridionale des fouilles jusqu'à la route
de Maribor. Cette phase de construction a été réparée peut-être une génération ou
deux après sa formation. Des réparations sont visibles dans les couloirs près de
l'emplacement avec la mosaïque et dans la cave, où une pièce d'argent de Con-
stance dans la brûlure au-dessus du pavé inférieur nous aide peut-être à dater au
moins approximativement cette réparation.

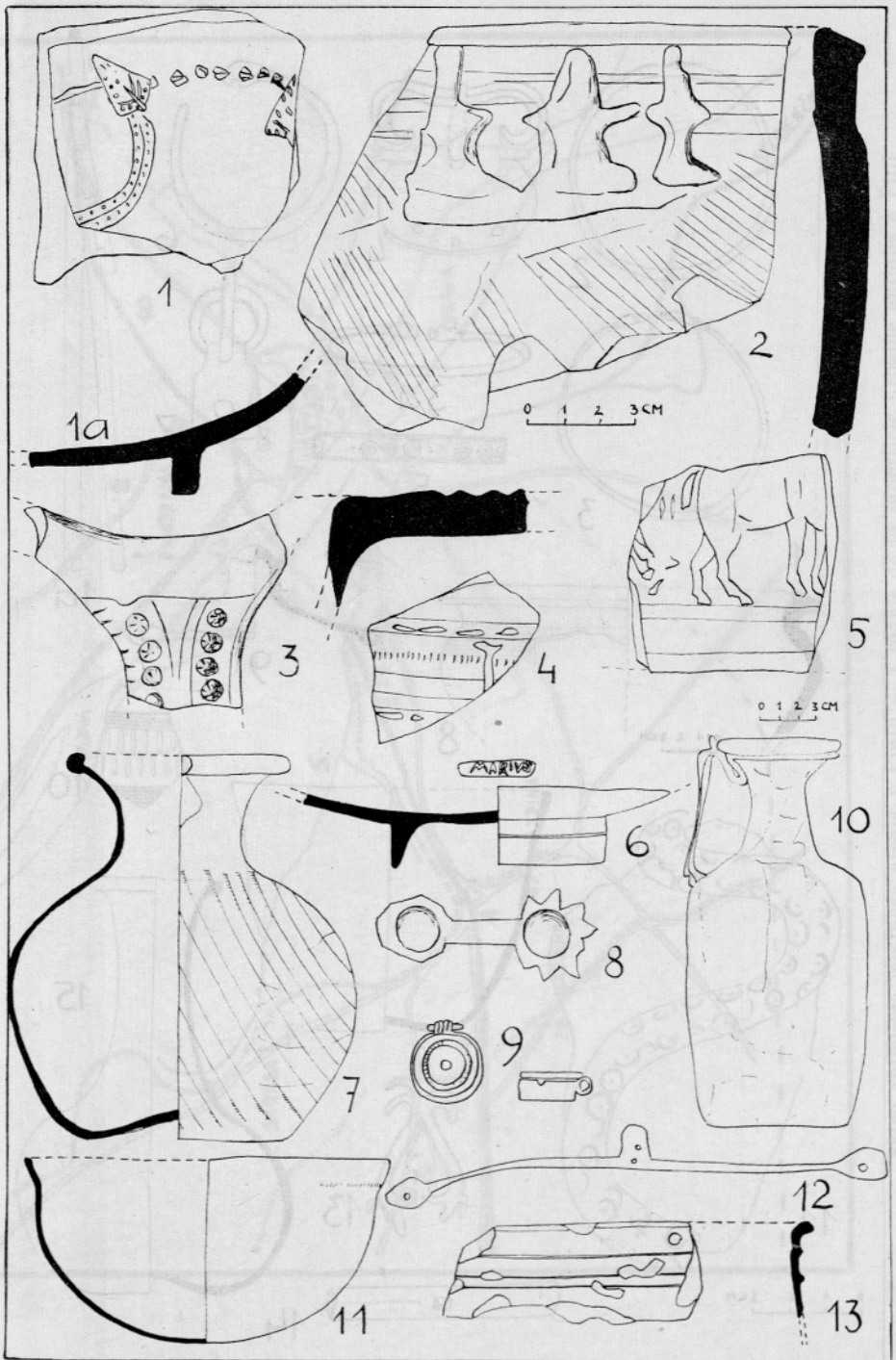
Cette unité de construction a été un peu plus tard entièrement remaniée,
respectivement elle s'est décomposée en plusieurs unités, comme nous le montre
toute la partie occidentale des fouilles, où l'on voit sur les traces de la phase pré-
cédemment décrite des traces avec plus grande déviation des lignes vers l'ouest.
Cette phase aussi a couvert de bâtiments assez loin le terrain vers le sud, car on
peut trouver sur tout le terrain déterré des traces ainsi orientées, respectivement
des fouilles, où les matériaux des fondations ont été écartés.

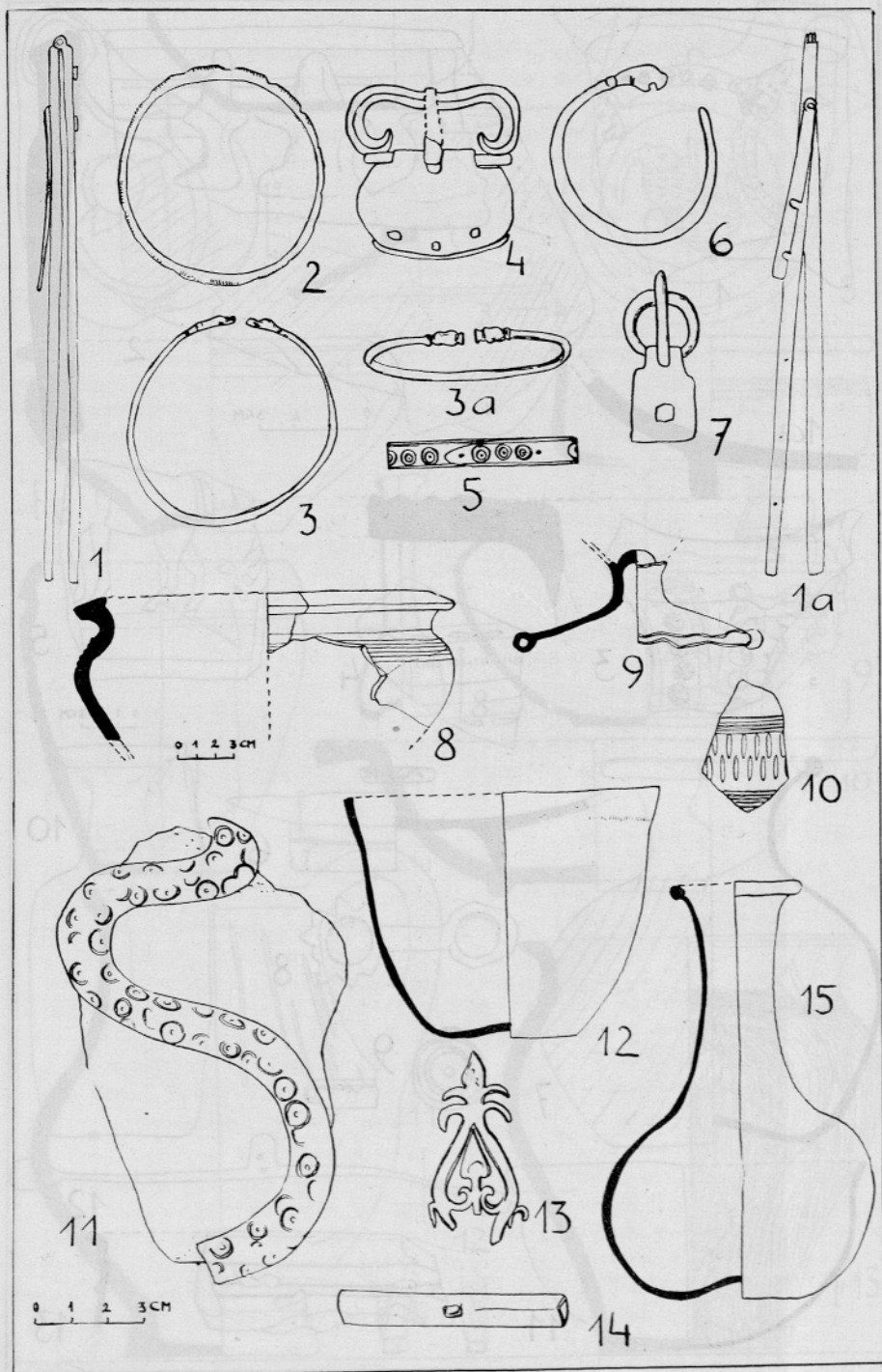
La fin de la colonisation de ce terrain et la fin des constructions dans la partie examinée du quartier urbain dans le Zgornji Breg actuel peuvent être situées à fin de la vie de Poetovio. Il est peut-être quelque peu caractéristique que les pièces d'argent cessent dans le terrain exploré avec Théodose et Honorius. Dans les ruines des bâtiments on a enterré aussi 27 tombes avec squelettes, entièrement ou partiellement conservées (celles qui ne sont conservées que partiellement ne sont pas portées sur le plan). Ils sont enterrés en position allongée sur le dos, sans règle quant à l'orientation, seulement pour quelques exemplaires les tombes sont revêtues de tuiles, dans les autres cas sans traces de construction tumulaire. Elles ont des compléments caractéristiques: bracelets, colliers, anneaux, fioles et gobelets. Les tombes sont effectuées en groupes, probablement en tombes familiales, peut-être pour plusieurs générations. Les plus jeunes ont des traces de constructions, mais vraisemblablement le cimetière s'est formé ici peu après l'abandon des bâtiments. La plus ancienne des tombes déterrées est exécutée encore dans le rite entièrement antique avec la lampe à huile et le balsamaire en verre. Il faut accorder une attention particulière aux matériaux du cimetière, parce que les compléments des tombes apparaissent jusqu'à l'arrivée même des Slovènes. Les compléments des tombes nous aideront probablement dans l'étude de la continuité de la culture matérielle du haut moyen âge sur notre sol.

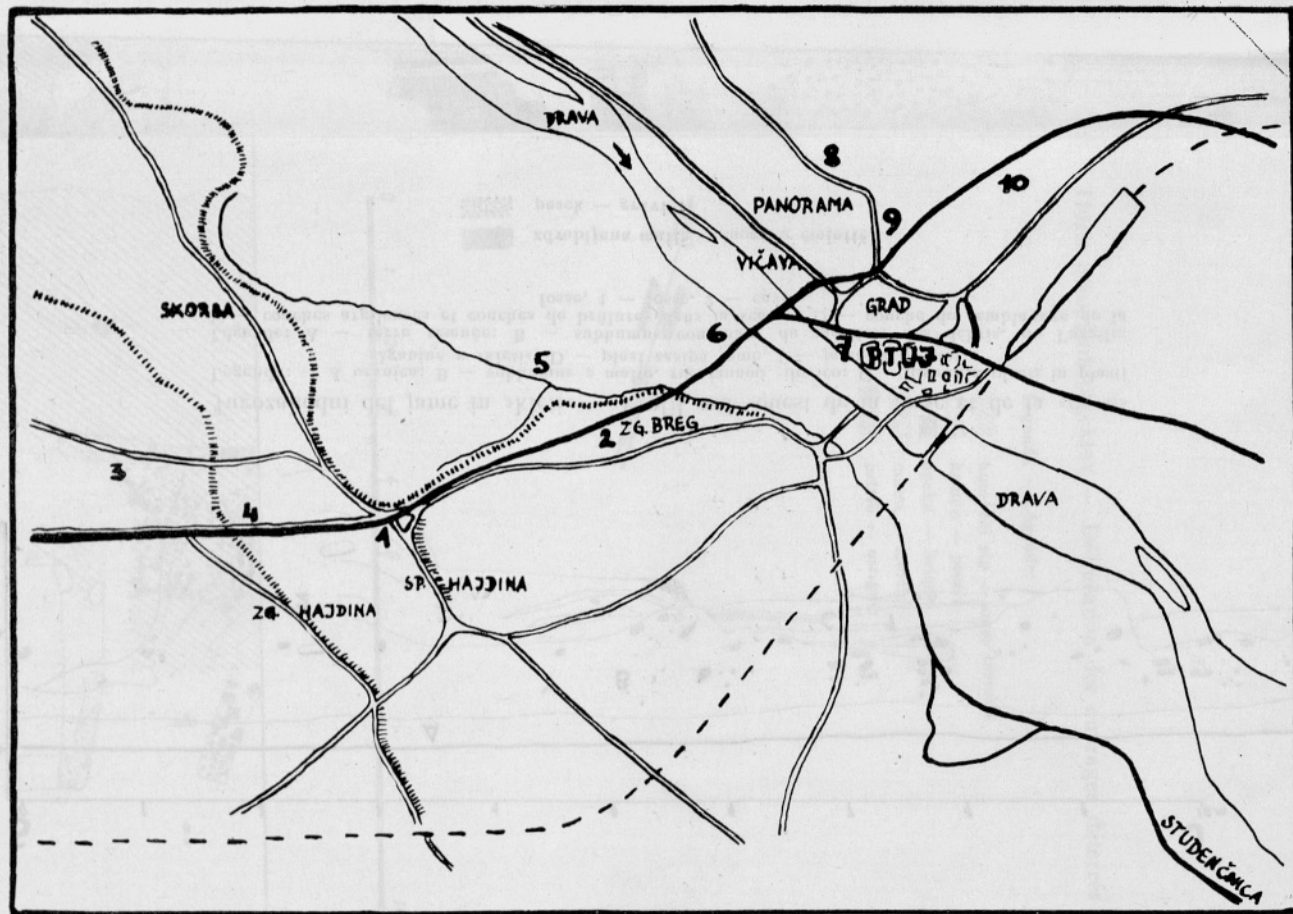
Ces constatations confirment les constatations plus anciennes que sur le Zgornji Breg actuel à Ptuj se trouvait surtout un quartier d'habitation, qui s'étendit en quittant la route, atteignit une plus grande ampleur aux 3e et 4e siècles, dépérit bientôt et servit par la suite de lieu de sépulture. A cette période nous pouvons y voir le quartier d'habitation des couches urbaines supérieures. Mais il n'était pas particulièrement dense — les groupes d'habitations plus grands avaient vraisemblablement aussi des jardins et des bâtiments économiques. Les bâtiments ne croisaient pas selon une conception unitaire, car les phases particulières étaient très différemment orientées. De cette manière, le tableau du développement spatial d'un des quartiers urbains du Ptuj antique est quelque peu précisé surtout temporellement.

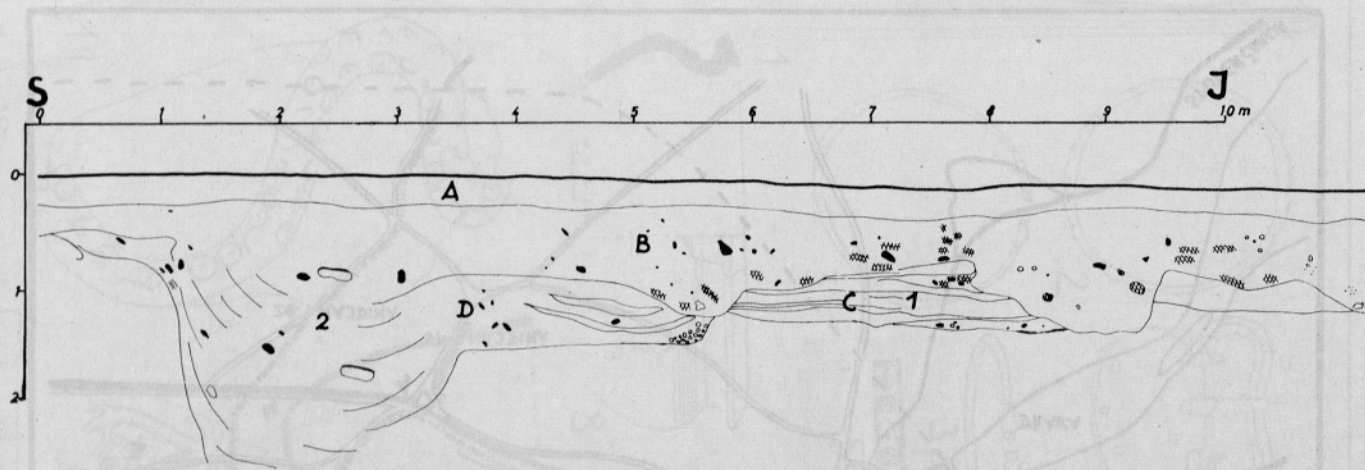

Skica antičnega mestnega areala v Ptuj — Croquis de la superficie urbaine antique à Ptuj

Legenda — Légende:

— rimska cesta - blizu točke 2 mesto izkopavanj v letu 1963 — route romain - pres du point 2, l'emplacement des fouilles en 1963

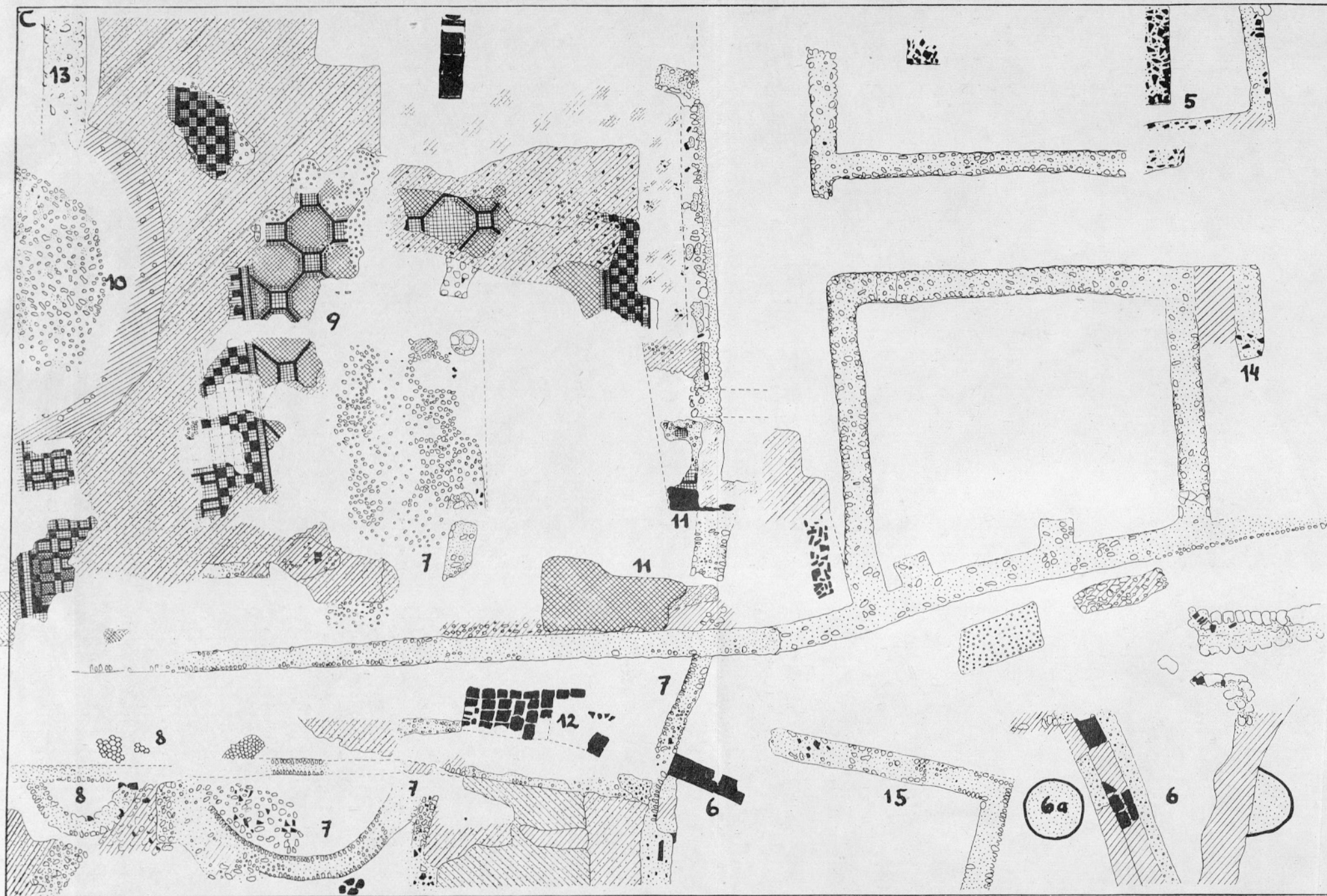

Jugozahodni del jame in »kleti« — Profil sud—ouest de la fosse et de la «cave»

Legenda: — A oranica; B — subhumus z malto, ruševinami, ilovico; C — ilovnate plasti in plasti žganine v »kleti«; D — plast zasipa jame, 1 — jama, 2 — klet

Légende: A — terre remuée; B — subhumus contenant du mortier, des débris, de l'argile; C — couches argileuses et couches de brûlures dans la «cave»; D — couche de remblayage de la fosse, 1 — fosse, 2 — cave

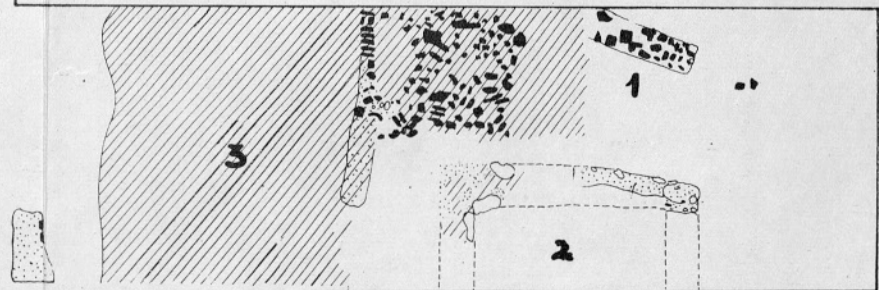
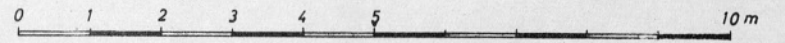
 zdrobljena malta — mortier émietté
 pesek — gravier

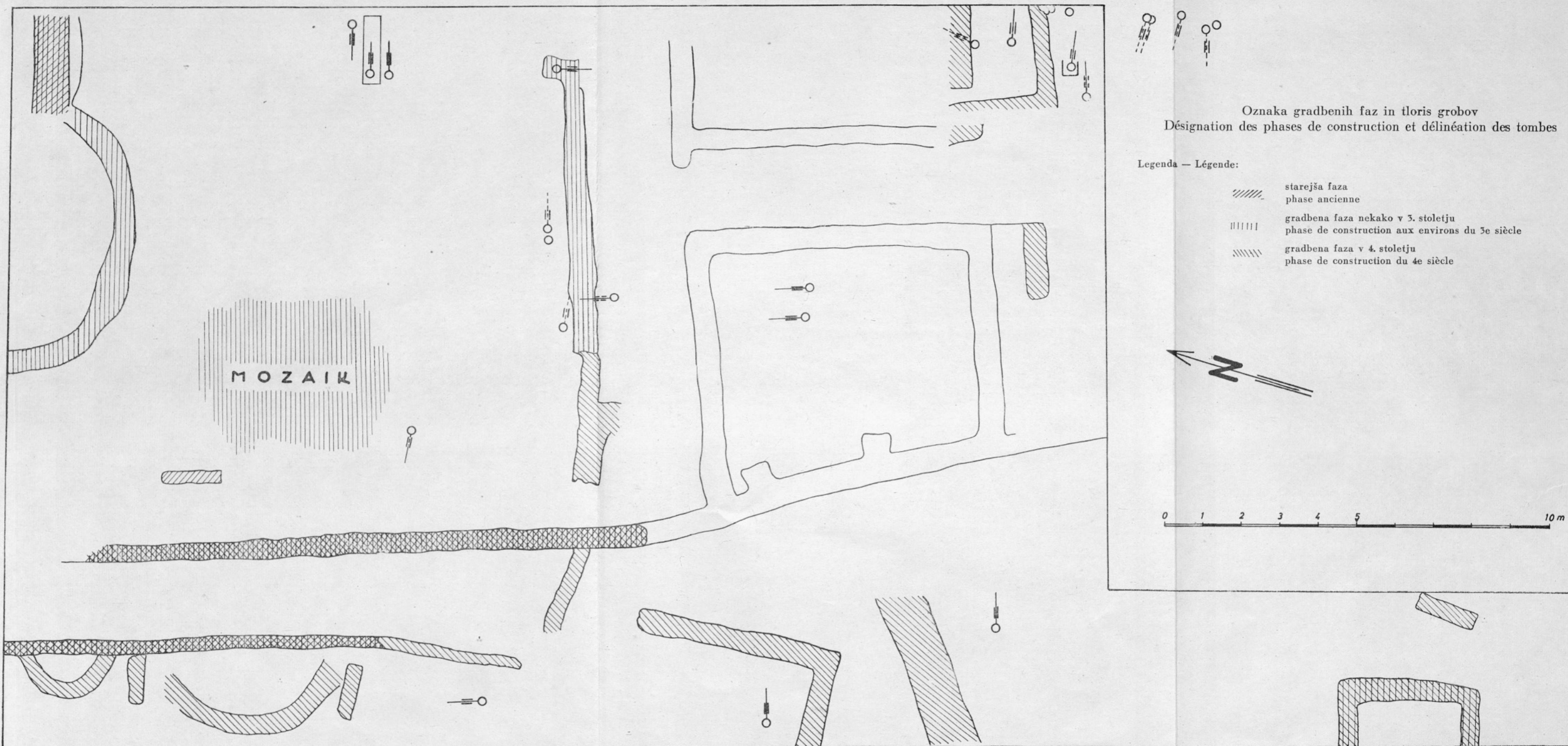

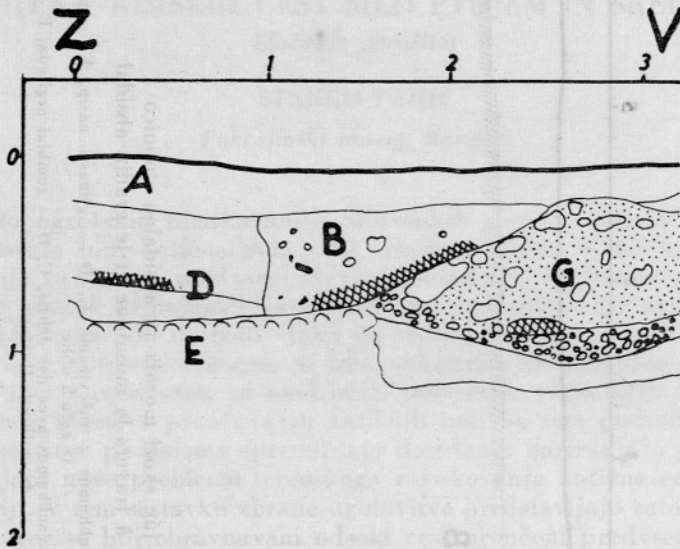
Floris izkopanih objektov — Délinéation des ouvrages déterrés

Legenda — Légende:

- //// humozni sip — amas terreux
- kamen — pierre
- opeka — brique
- ▨ malta — mortier
- ▩ estrih — estigue

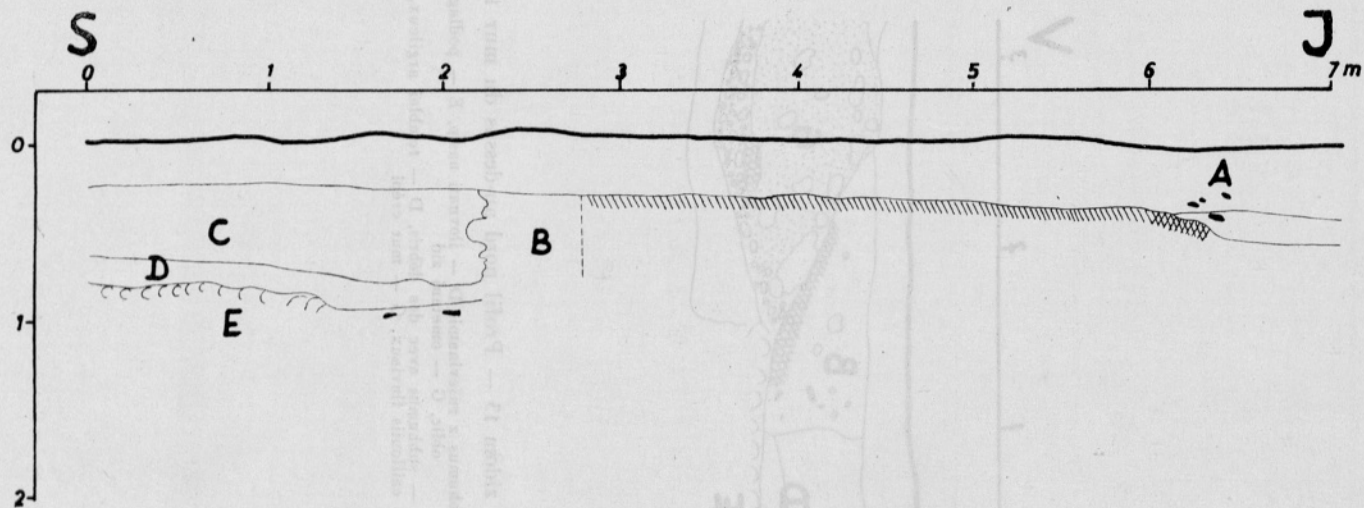

Severni profil nad zidom 15 — Profil nord au-dessus du mur 15

Legenda: A — oranica, B — subhumus z ruševinami, D — ilovnati nasip, E — podlaga iz rečnih oblic, G — ometani zid

Légende: A — terre remuée, B — subhumus avec des débris, D — remblai argileux, E — fond de cailloutis fluviaux, G — mur crépi

Profil sever—jug skozi mozaik in apsidalno stopnico
 Profil nord—sud à travers la mosaïque et le gradin absidal

Legenda: A — oranica, B — subhumus z ruševinami, C, D — glinasti nasip, E — podlaga
 iz rečnih oblic
 Légende: A — terre remuée, B — subhumus avec des débris, C, D — remblai argileux, E — fond
 de cailloutis fluviaux

mozaik — mosaïque